

Nasjonal strategi for humanistisk forskning

Divisjon for Vitenskap

Innhold

Forord.....	2
1. Formål og hovedpunkter	3
2. Hvorfor humanistisk forskning?	3
3. Situasjonsbeskrivelse	4
4. Utfordringene	7
4.1 Utvikle faglig kvalitet innenfor bredden av fag	7
4.2 Utvikle humaniora innenfor nye samfunnsområder.....	9
5. Prioriterte områder for å styrke forskningen	9
5.1 Prioritering: styrke samarbeids- og nettverkstiltak	9
5.2 Prioritering: styrke forskerutdanning og rekruttering	10
5.3 Prioritering: styrke synligheten og anvendelsen av humanistisk forskning	12
5.4 Prioritering: styrke finansiering	15

Forord

Kunnskapsdepartementet ga i brev av 22. november 2006 Forskningsrådet i oppdrag å utarbeide et forslag til nasjonal strategi for humanistisk forskning. Bakgrunnen for oppdraget var en dialog mellom departementet og dekanene for de humanistiske fakultetene om manglende omtale av humanistisk forskning i St.meld. nr 20 (2004-2005) *Vilje til forskning*. Forskningsrådet ble bedt om å forestå arbeidet i nær dialog med de aktuelle forskningsmiljøene.

Dialogen med fagmiljøene har vært ivaretatt gjennom et samarbeid mellom Forskningsrådets arbeidsgruppe og en referansegruppe bestående av prodekanene for forskning ved de humanistiske fakultetene. Referansegruppen har deltatt i møter og levert skriftlige innspill i prosessen. Strategien har i tillegg vært drøftet på Det nasjonale fakultetsmøtet for historisk-filosofiske fag i flere omganger.

1. Formål og hovedpunkter

En strategi for humanistisk forskning har som overordnet mål å styrke kvalitet og bredde i forskningen gjennom langsiktig innsats. Strategien skal bidra til å synliggjøre den samfunnsmessige betydningen av humanistisk forskning, både på tradisjonelle og nye arenaer. Dette er viktig både for å øke bevisstheten om hva humanistisk forskning faktisk bidrar med og for å identifisere områder hvor humaniora har potensial til å bidra mer, eller på nye måter.

For målene skal kunne realiseres, bør innsatsen fokuseres mot noen sentrale områder:

- Samarbeids- og nettverkstiltak
- Forskerutdanning og rekruttering
- Anvendelse av humanistisk forskning og synliggjøring av humanioras samfunnsrelevans
- Finansiering

Strategien skal være et verktøy i politikktutforming og beslutningsprosesser, både på institusjonsnivå og på overordnet nivå (i forskningsfinansierende departementer og Forskningsrådet). De humanistiske forskningsmiljøene bør bruke strategien i det interne prioriterings- og ressursfordelingsarbeidet ved institusjonene. I Forskningsrådet bør strategien være et bidrag til arbeidet for å styrke humanioras plass i totalbildet og innslaget av humaniora i andre satsinger.

Strategien skal også være en døråpner for videre dialog og samarbeid, både mellom Forskningsrådet og de humanistiske forskningsmiljøene, og med andre aktører fra samfunns- og næringsliv.

2. Hvorfor humanistisk forskning?

Humanistisk forskning spiller en nøkkelrolle for velferd og utvikling i Norge. Vekst, kunnskapsdannelse og verdiskaping knyttes gjerne til viktige særtrekk ved det norske samfunnet: et høyt utdanningsnivå, demokrati og sosial stabilitet. Humanistiske perspektiver og verdier er sentrale elementer i dette bildet. Gjennom utvikling og anvendelse av grunnforskning, og gjennom mangfold i faglige perspektiver, bidrar humaniora med nødvendig kompetanse for å svare på sentrale samfunnsutfordringer.

Humaniora handler om hva det i bred forstand vil si å være menneske; om identitet, språk, historisk sammenheng og verdigrunnlag. Humanistisk forskning handler om så ulike ting som språkforståelse, arkeologiske undersøkelser av førhistoriske samfunn, betydningen av religion og religiøse ritualer, og definisjoner av hva som er god kunst.

Det er grunn til å hevde at vi står midt oppe i et omfattende globalt kulturskifte. Globaliseringsprosesser er ikke bare økonomiske og teknologiske, men også individuelle, sosiale og kulturelle, slik debatten om det flerkulturelle Norge viser. Derfor er kunnskap om språk, kultur og historie viktigere enn noensinne, slik at vi kan forstå og fortolke globaliseringsprosessene. Forskningen som ligger til grunn for slik kunnskap tar ofte lang tid å bygge opp, og krever høy grad av spesialisering. Samtidig går kulturelle endringsprosesser hurtigere enn tidligere. For eksempel er religion et sentralt spørsmål både på dagens internasjonale politiske agenda, og i diskusjonen om "det norske", noe som var vanskelig å forestille seg for 30 år siden. For å møte disse og andre endringsprosesser, er samfunnet avhengig av en bred humanistisk kunnskapsbase, som beredskap i møtet med kulturell endring.

Forskningsmeldingen peker i sitt innledende kapittel på en rekke grunner til å satse mer på forskning, og legger særlig vekt på den betydningen som forskning har for verdiskaping i det norske samfunnet. Samtidig vises det til at både Norge og verdenssamfunnet går gjennom omfattende endringsprosesser som krever kontinuerlig og forskningsbasert refleksjon:

”En kritisk og opplyst samfunnsdebatt krever at viktige spørsmål og konflikter belyses fra flere hold. Spørsmålet om omfanget av og årsaken til klimaendringer krever for eksempel både kunnskap om komplekse sammenhenger i naturen og i sosiale systemer, og ikke minst sammenhenger mellom naturen og mennesker. Slike spørsmål bør ikke forvaltes av én ekspertise, men diskuteres åpent av flere kvalifiserte aktører” (s. 8).

Samme sted vises det til at framtidens utfordringer best kan løses gjennom en allsidig og tverrvitenskapelig satsing, hvor humaniora har en nøkkelrolle:

”Nye koblinger mellom naturvitenskapene og humanvitenskapene kan bli ett av de sentrale trekkene ved den vitenskapelige utviklingen i det 21. århundret” (s. 8).

Humaniora er en betydelig bidragsyter til tverrvitenskapelig forskning på nye felt, som for eksempel etikk som grunnlag for å løse utfordringer knyttet til demokratiseringsprosesser, konfliktløsning, miljø, bio- og nanoteknologi. Kunnskap om språk og kommunikasjon har betydning for utforming av moderne teknologiske produksjonssystemer. Innenfor kulturbasert næringsvirksomhet har deler av kunst- og kulturfagene overlappende problemstillinger med økonomisk og samfunnsvitenskapelig forskning. Fagmiljøer innenfor musikkterapi, litteraturvitenskap og idéhistorie samarbeider med ulike helsefag innenfor rammene av et nytt, mer helhetlig helsebegrep. Filosofer er i ferd med å etablere samarbeid med rettspsykiatere, nevrologer og kriminologer om moralfilosofiske problemstillinger som følger av nyere utvikling innen hjerneforskning. Kap 5.3 gir en rekke konkrete eksempler på den kjernefunksjonen humanistisk forskning har i et moderne, internasjonalt og kunnskapsbasert samfunn.

I stedet for å se humaniora som et tillegg til forskningsområder som økonomi, teknologi, naturvitenskap og medisin, bør spørsmålene som humanister undersøker i sin forskning, ses som sammenvevd med problemområdene innenfor andre forskningsfelt. Forskningsmessig nyskaping er gjerne et resultat av tverrfaglig samspill. Dersom slike forbindelseslinjer ikke etableres gjennom en bevisst forskningspolitikk, risikerer samfunnet å gå glipp av viktige bidrag fra humanistisk forskning til kunnskapsutvikling og verdiskaping.

3. Situasjonsbeskrivelse

Indikatorer på kvalitet

Norsk humanistisk forskning er preget av høy kvalitet og en betydelig aktivitet som kommer til uttrykk på flere måter. Forskningen formidles gjennom omfattende vitenskapelig publisering: 18,6 prosent av de publiserte forskningsresultatene i universitets- og høyskolesektoren er innenfor humaniora.¹ De tre sentrene for fremragende forskning (SFF) som er etablert innenfor humaniora, vitner om forskning på høyt internasjonalt nivå. I tillegg bidrar humanistiske forskere med en

Fagområde	Publikasjonspoeng	Andel
Naturvitenskap	3859,4	20,9 %
Kliniske fag	3732,4	20,2 %
Humaniora	3433,8	18,6 %
Samfunnsfag	3009,3	16,3 %
Teknologiske fag	2283,0	12,4 %
Ped og lærerutd	832,7	4,5 %
Helse- og sosialfag	697,9	3,8 %
Juss	635,7	3,4 %
Sum	18484,3	100,0%

Kilde: NIFU STEP

¹ For vitenskapelig publisering fordelt på de ulike humanistiske fagene, se figur under pkt 4.1.

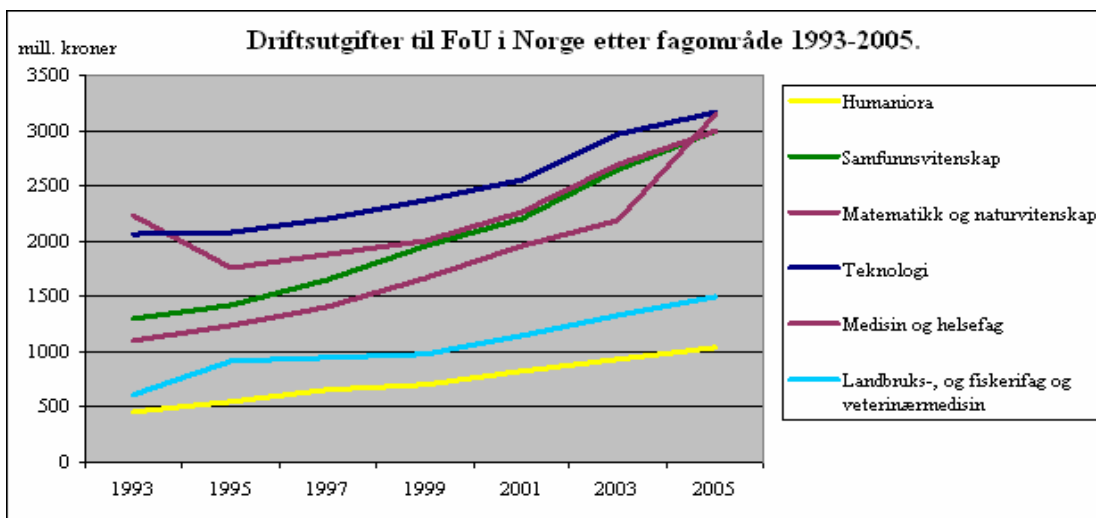
omfattende formidlingsvirksomhet og er aktive i samfunnsdebatten. Utdanning av kompetente kandidater til skoleverket, offentlig sektor og privat næringsliv er nok en sentral oppgave hvor humanioras bidrag er betydelig.

På bakgrunn av den omfattende publiserings- og formidlingsaktiviteten, kunne man forvente at humanistisk forskning var svært synlig i samfunnsliv og offentlig debatt. Når det likevel ikke er slik, skyldes dette trolig manglende bevissthet om at denne aktiviteten bygger på forskning. Når temaer innfor etikk, kunst og historie diskuteres, oppfattes dette gjerne som en åpen, demokratisk debatt og ikke som en spesialisert diskurs. Humanister inviterer i stor grad til allmenn debatt om sine fagområder, og den humanistiske ekspertene oppfattes derved gjerne mer som en *meningsbærer* enn som en *kunnskapsbærer*. Det er derfor en utfordring å få fram at humanistenes bidrag i debattene er forskningsbasert.

Ressurser og finansieringsstrømmer

Forskningens generelle rammevilkår er avgjørende for bevilgningene til humanistisk forskning. 10 prosent av samfunnets samlede ressurser til FoU går i dag til humanistisk forskning. Humanistisk forskning finansieres hovedsakelig fra to kilder: grunnbevilgningen til universiteter og høyskoler fra Kunnskapsdepartementet (ca 80 prosent) og bevilgninger gjennom Forskningsrådet (ca 11 prosent). De øvrige knappe 10 prosentene er dels næringslivsfinansiering og dels EU-finansiering.

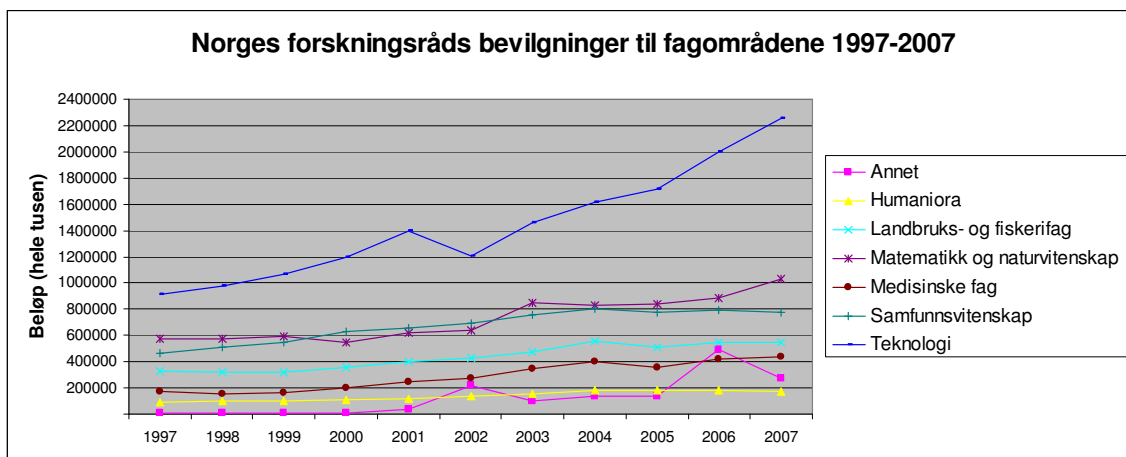
Dette betyr at humanistisk grunnforskning er spesielt avhengig av institusjonelle grunnbevilgninger og øremerkede midler kanalisert gjennom Forskningsrådet. Siden institusjonenes grunnfinansiering i stor grad er knyttet til studentgjennomstrømning, får synkende studenttall raskt negative konsekvenser for forskningen. Andelen midler som kanaliseres gjennom Forskningsrådet er også lav. Mens mange andre fagområder har dratt nytte av Forskningsmeldingens tematiske satsinger og teknologiprioriteringer, har humaniora i stor grad stått utenfor disse.

Kilde: NIFU STEP

170 millioner kroner gikk i 2007 til humanistisk forskning gjennom Forskningsrådet. Dette utgjorde vel 3 prosent av Forskningsrådets samlede bevilgninger til forskning. 116 millioner kroner var øremerket humanistisk forskning, mens de øvrige midlene gikk til prosjekter med innslag av humanistiske fag innenfor større programmer og satsinger. 54 prosent av Forskningsrådets midler til humanistisk forskning gikk til forskerinitierte grunnforskningsprosjekter (fri prosjektstøtte). Selv om dette virkemiddelet er høyt prioritert, er

innvilgelsen under 10 prosent. Dette viser at både behovet og potensialet for finansiering av frie prosjekter er langt større. På grunn av den sterke prioriteringen av fri prosjektstøtte og et begrenset budsjett, har Forskningsrådet få incentiver som kan bidra til en sterkere strategisk innretning av forskningsinnsatsen ved den enkelte institusjon.

Kilde: Norges forskningsråd

Forskningsbasert undervisning

Universitets- og høyskoleloven gir institusjonene ansvar for at studentene gjøres kjent med forskning gjennom sine studier. Lærestedene må legge til rette for gode kontaktpunkter mellom forskning og undervisning. Prinsippet med forskningsbasert undervisning framheves som en viktig faktor ikke minst for motivasjon og gjennomføring, og har slik konsekvens for finansiell uttelling. Undervisningshensyn og koblingen mellom forskning og undervisning blir derfor svært styrende for forskningsvirksomheten ved institusjonene. Nordiskevalueringen peker nettopp på hvordan målsettingen om å ivareta et tradisjonelt undervisningsfag kommer i et motsetningsforhold til videreutvikling av faget i henhold til den internasjonale forskningsfronten. Kombinert med at de humanistiske fagmiljøene tradisjonelt vektlegger individuell frihet i valg av forskningstema, gjør hensynet til undervisningen det krevende å profilere forskningen. Større grad av prioritering og nasjonal arbeidsdeling er derfor sentrale elementer i arbeidet med å styrke forskningskvaliteten.

Personalressurser i humaniora

Innenfor fagområdet humaniora var det i 2007 ansatt totalt 3082 personer i universitets- og høyskolesektoren², noe som utgjør drøyt 17 prosent av det totale vitenskapelige personalet i sektoren. Humaniora er dermed det tredje største fagområdet, regnet i antall ansatte. Men humanioras andel av driftsutgiftene til FoU utgjør bare 7 prosent av totalen.³ Årsaken til at det er relativt mange personer ansatt innenfor fagområdet humaniora, samtidig som fagområdets andel av driftsutgiftene er mindre, er den nokså store andelen ansatte innenfor humaniora som arbeider i høyskolesektoren, og som gjennomsnittlig har en mindre forskningskomponent enn ansatte ved universitetene. Hovedtyngden av den humanistiske forskningen foregår ved universitetene, hvor over halvparten av de faste ansatte er i førstestilling. Ved høyskolene gjelder dette rundt en fjerdedel av de ansatte. Ved høyskolene er mange ansatt i høyskole- og førstelektorstillinger, som primært er undervisningsstillinger.

Andelen kvinner i faste vitenskapelige stillinger innenfor humaniora var i 2007 på 40 prosent, noe som er høyere enn totalt for sektoren. Andelen kvinnelige tilsatte i førstestillinger var 32 prosent.

² Av disse er 2356 ansatt i faste vitenskapelige stillinger.

³ Alle finansieringskilder er inkludert.

Humaniora har også den høyeste andelen kvinnelige professorer, med 25 prosent. Fagområdet har følgelig et godt potensial for å oppfylle målsettingen om en jevn kjønnsbalanse. Det er imidlertid store forskjeller innenfor de ulike faggruppene, og også mellom institusjonstypene.

Internasjonalisering

Norske humanistiske forskere inngår i nettverk, samarbeider med forskere fra andre land og publiserer i økende grad i internasjonale kanaler. Både ved institusjonene og gjennom Forskningsrådets bevilgninger integreres internasjonalt forskningssamarbeid som en regulær del av forskningsprosjektene, og er et viktig kriterium ved valg av prosjekter og faglig fokus. Imidlertid kan trang økonomi virke hemmende på initiativ til samarbeidstiltak.

Det nordiske samarbeidet står sterkt innenfor humaniora, både i organiserte former og gjennom uformelle nettverk. Forskningsrådet bidrar med midler til norsk deltakelse i internasjonale humanistiske prosjekter først og fremst gjennom NOS-HS og ESF. Det dreier seg primært om nettverkssamarbeid og prosjekter i mindre målestokk, noe som har vist seg å fungere godt for mange humanistiske forskere og forskningsmiljøer, ikke minst som et supplement til de tyngre virkemidlene innenfor EU.

EUs rammeprogrammer for forskning har gradvis åpnet for samfunnsvitenskapelige og humanistiske perspektiver. I 6. rammeprogram ble det innvilget støtte til 50 prosjekter med norsk deltakelse under Tema 7 Citizens and Governance in a Knowledge-based Society, hvorav 3 prosjekter var tilknyttet humanistiske miljøer. I 7. rammeprogram ble det for første gang utlyst egne temaer spesielt rettet mot humaniora innenfor tema 7, Social Sciences and Humanities. Til den første utlysningen i 2007 hadde 68 (av i alt 492) søknader norsk deltakelse og 13 av disse var fra humaniora. Videre hadde 24 søknader norsk koordinator og 10 av disse var fra humaniora. Dette viser en god mobilisering fra de humanistiske fagmiljøene. 11 av søknadene med norsk deltakelse ble innstilt for støtte, hvorav 1 søknad hadde et norsk humanistisk miljø som partner.

Det nyopprettede europeiske forskningsrådet (ERC) skal ivareta den forskerinitierte forskningen, noe som åpner nye muligheter også for humanistiske forskere. Det vil være en krevende konkurransearena, med vekt på høy kvalitet, såkalt frontforskning.

Gjennom EUs 6. rammeprogram er det satt i gang et ERA-NET innenfor humaniora, HERA - the Humanities in the European Research Area, med mål å få i gang transnasjonalt programsamarbeid. Forskningsrådet deltar i dette samarbeidet sammen med 14 andre europeiske forskningsråd. HERA kan gi mulighet for norske humanistiske forskere til å delta i internasjonale samarbeidsprosjekter med mindre format enn andre EU-prosjekter.

4. utfordringene

For at humanistisk forskning skal kunne bidra ytterligere til kunnskapsutvikling og verdiskaping, kreves en forsterket satsing på kvalitet og bredde i den langsiktige grunnleggende forskningen, og bedre utnyttelse av humanioras forskningsbidrag i samfunns- og næringsliv. Både vekst i forskningsbevilgningene og omstilling i fagmiljøene er nødvendig for at disse målene skal kunne nås. De viktigste utfordringene som må møtes, er nærmere beskrevet i det følgende.

4.1 Utvikle faglig kvalitet innenfor bredden av fag

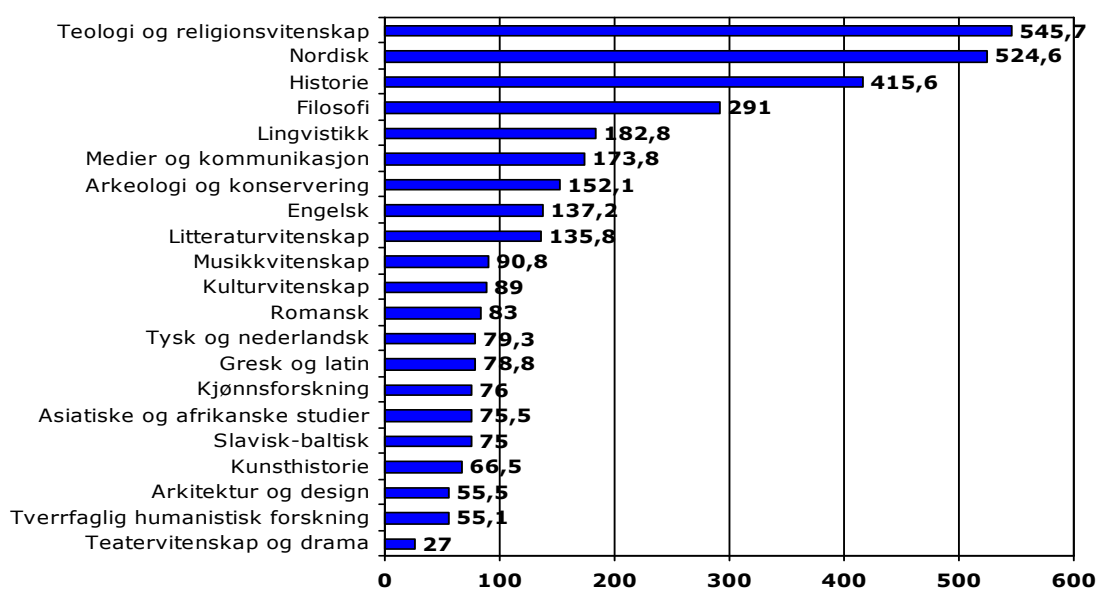
Forskningsmeldingen omtaler fragmentering som et generelt problem i norsk forskning. Meldingen utlegger begrepet fragmentering ved at *”for mye av aktivitetene skjer i for små enheter som ikke har tilstrekkelig masse til å utvikle gode forskningsmiljøer. Det er for lite samarbeid*

internt ved den enkelte institusjon og mellom institusjonene, og den manglende arbeidsdelingen preger også undervisningen.”⁴

At fragmentering er et problem, understrekes også i fagevalueringene. Nordiskevalueringen peker på at mange av de nordiskfaglige miljøene er fragmentert og preget av mye individuell forskning og få større forskningsprosjekter.⁵ Andre generelle utfordringer som framheves i evalueringene, er svak faglig ledelse, manglende ressurser til grunnleggende forskning, manglende langsiktig strategisk planlegging, for liten mobilitet og rekrutteringsproblemer.

Å sikre høy kvalitet innenfor et bredt spekter av fagområder er en nasjonal oppgave. I dette bildet er de små fagene betydningsfulle, også fordi de tilbyr perspektiver og kunnskap som er viktig for andre fag. Figuren nedenfor viser at flere av de små fagmiljøene publiserer mye, også internasjonalt. Det kan imidlertid oppstå et spenningsforhold mellom faglig bredde og kvalitet når fagenes størrelse i sterkere grad bestemmes av undervisningsbehov enn av forskningsbehov. Dette forsterkes ved institusjonenes økte autonomi og det faktum at grunnfinansieringen i stor grad er knyttet til studentgjennomstrømning. Gjennom de senere årene har dette medført en uhensiktsmessig spredning av fag- og forskningsressursene. Det er også en betydelig risiko for at viktig kompetanse går tapt når den enkelte institusjon kan treffe ensidige vedtak om nedleggning av fag. Forskningsmiljøene står på mange måter i et konkurranseforhold til hverandre, i stedet for å skape robuste nettverk gjennom samarbeid og arbeidsdeling. Mangel på faglig konsentrasjon og samarbeid kan true forskningskvaliteten: Små og underkritiske miljøer fører til at forskningen fragmenteres, vilkårene for forskerrekrutter blir dårligere, og synligheten av forskningen begrenses.

Vitenskapelige publikasjoner i humaniora 2005-2006: Fagfelt

Kilde: NIFU STEP

⁴ Forskningsmeldingen s. 70.

⁵ Nordisk språk og litteratur. En evaluering av forskningen ved universitetene og utvalgte høyskoler i Norge. Norges forskningsråd 2005.

4.2 Utvikle humaniora innenfor nye samfunnsområder

Flere faktorer bidrar til at humanistiske forskere i for liten grad leverer forskning som svarer på samfunnsmessige kunnskapsbehov: Manglende samordning gjør det krevende for de humanistiske forskningsmiljøene å mobilisere til samarbeid for å svare på kunnskapsbehovene og synliggjøre forskningens relevans. Problemene forsterkes av innretningen på de nasjonale forskningsmessige prioriteringene, og det faktum at det mangler humanistiske perspektiver i disse. Det er en særlig utfordring å imøtekomme kravene som stilles til relevans i de tematiske utlysningene i EUs 7. rammeprogram. Denne typen EU-forskning krever forsterket nasjonalt samarbeid, tverrfaglig tilnærming og kontakt med gode forskningsmiljøer internasjonalt. Summen av disse faktorene blir et underforbruk av humanistisk forskning i andre forskningssatsinger, og i innovasjon og næringsutvikling. Det er i hovedsak fagmiljøenes ansvar å synliggjøre sine bidrag og relevansen av disse. Samtidig ligger det en organisatorisk utfordring til Forskningsrådet om å åpne opp for en større bredde i perspektivene i utvikling og drift av sentrale programområder.

5. Prioriterte områder for å styrke forskningen

For å kunne møte utfordringene humanistisk forskning står overfor, bør innsatsen fokuseres mot noen sentrale områder:

- Samarbeids- og nettverkstiltak
- Forskerutdanning og rekruttering
- Anvendelse av humanistisk forskning og synliggjøring av humanioras samfunnsrelevans
- Finansiering

Hvert av prioriteringsområdene hviler på forutsetningen om at internasjonalisering og internasjonalt samarbeid er sentrale virkemidler for å styrke kvalitet, fornyelse og relevans i forskningen. Det er et mål både å hente hjem kunnskap og å bidra i den internasjonale kunnskapsutviklingen. En stadig større del av forskningsbevilgningene fordeles via internasjonale kanaler, og deltakelse i internasjonalt samarbeid vil også være et middel for å øke finansieringen av norsk humanistisk forskning.

5.1 Prioritering: styrke samarbeids- og nettverkstiltak

Store variasjoner mellom humanistiske fag med hensyn til størrelse, spesialisering og bredde gjør at tiltak kan virke med forskjellig tyngde når målsettingen er å motvirke fragmentering og styrke kvalitet og utvikling i forskningen.

Mange av de humanistiske fagene og fagmiljøene har få vitenskapelige ansatte. Dette gjelder blant annet en del av fremmedspråkene. Men forskningsfag som er små i norsk universitets- og høyskolesektor, er ikke nødvendigvis små i internasjonal sammenheng. Innenfor fag hvor emnene for utforskning er internasjonale, og mye av publiseringen foregår på andre språk, er forutsetningene gode for utstrakt internasjonalt samarbeid og nettverksdannelse. Likevel ligger det en fare for at forskningen også innenfor disse fagene kan fragmenteres i norsk sammenheng. Fag som forsker på emner knyttet til norsk språk, historie og kultur er store i norsk universitets- og høyskolesektor, men ikke nødvendigvis store utenfor Norge. Disse fagene har en ekstra utfordring fordi potensialet for kvalitetsutvikling gjennom internasjonalisering er mindre enn i andre fag. Faglig utvikling og kvalitet vil her være avhengig av gode nasjonale og nordiske nettverk og publiseringskanaler.

Strategiske prioriteringer bør generelt bli mer styrende for forskningsvirksomheten ved universiteter og høyskoler. Særlig i miljøer med stor grad av spesialisering, vil fagstrategisk arbeid og en sterk faglig ledelse være sentrale virkemidler for å motvirke fragmentering. For å kunne konkurrere om eksterne midler nasjonalt og internasjonalt, og samtidig synliggjøre den

samfunnsmessige relevansen bedre, må fagmiljøene inngå i nettverk. Dette er ikke minst viktig for rekruttene innenfor spesialiserte miljøer, som har behov for veilederressurser i større forskningsfelleskap.

Forskningsrådet kan på sin side innta en sterkere strategisk rolle, og bruke insentiver som stimulerer til samarbeidsprosjekter på tvers av institusjonene. Strategiske grunnforskningsprogrammer og deltakelse i tverrfaglige og samfunnsmessig relevante satsinger vil bidra til å bygge opp større fagmiljøer, og derved få betydning både for kvalitetsutvikling og synlighet innenfor humaniora.

For å motvirke en ytterligere spredning av forskningsressursene, bør universiteter og høyskoler ta et tydeligere ansvar for samarbeid og arbeidsdeling. Ett mulig tiltak er å gjøre en kartlegging av de små fagene innenfor humaniora ved alle universiteter og de høyskolene som har humanistiske fakulteter, med utgangspunkt i spesifikke kriterier. Flest mulig institusjoner bør inkluderes i en slik kartlegging, ettersom mange mindre institusjoner faller utenfor de tradisjonelle fagevalueringene i regi av Forskningsrådet. Kartleggingen bør gjøres av de humanistiske fagmiljøenes egne organer, siden forsknings- og utdanningsdelen av virksomheten er særlig tett forbundet innenfor humaniora, og fagdimensjonering er en del av institusjonenes autonomi. På grunnlag av denne kartleggingen bør det utarbeides en nasjonal plan for små fag, med tiltak for styrket samarbeid, arbeids- og ressursdeling.

Hovedelementer i det videre arbeidet med å styrke samarbeids- og nettverkstiltak bør være:

- Kunnskapsdepartementet bør prioritere en nasjonal ordning med forskerskoler tydeligere, i henhold til anbefalingene i Forskningsrådets utredning
- Forskningsrådet bør stille tydeligere krav om samarbeid i sine utlysninger rettet mot humanistiske fagmiljøer, samt i tverrvitenskapelige utlysninger
- De humanistiske fagmiljøene bør styrke den fagstrategiske ledelsen og utvikle strukturer som stimulerer til samarbeid
- De humanistiske fagmiljøene bør gjennomføre en kartlegging av de små fagene, og på grunnlag av denne utarbeide en nasjonal plan med tiltak for ressurs- og arbeidsdeling
- De humanistiske fagmiljøene bør prioritere økt bruk av driftsmidler til internasjonalt nettverkssamarbeid, konferansedeltakelse etc.

5.2 Prioritering: styrke forskerutdanning og rekruttering

Rekruttering

En ressursmessig vekst i tråd med Forskningsmeldingens målsettinger for norsk forskning, forutsetter en vesentlig økning i forskerrekutteringen innenfor alle fag, og dermed en prioritering av forskeropplæringen i årene som kommer. Antall forskere må mer enn dobles for at dette målet skal nås.

På oppdrag fra Kunnskapsdepartementet og Forskningsrådet har NIFU STEP gjort opp status for forskerrekutteringen i Norge, og laget nye framskrivninger av forskningens rekrutteringsbehov fram til 2020.⁶ Resultatene gir et viktig kunnskapsgrunnlag for vurdering av behov og utvikling av egnede virkemidler. I NIFU STEPs analyser forutsettes det en større vekst i stipendiatstillinger innenfor matematisk-naturvitenskapelige fag og medisin, enn innenfor humaniora og samfunnsvitenskapelige fag. Men for alle fag påviser analysene behov for vekst.⁷

⁶ Se rapportene *Forskerrekuttering i Norge – status og komparative perspektiver* (NIFU STEP Rapport 2/2007) og *Forskerrekutteringsbehov i Norge* (NIFU STEP Rapport 12/2007).

⁷ Framskrivningene er gjort under forutsetning av at forholdet mellom FoU-ressursene for de ulike fag og sektorer forblir uendret. Det er heller ikke tatt hensyn til den politiske ambisjonen om at Norge skal ligge i tet internasjonalt når det gjelder ny teknologi, kompetanse og kunnskap.

I Norge er konkurransen om arbeidskraft, og ikke minst de største talentene i forskningen, stor. Samfunnet vil i årene som kommer etterspørre høyt kompetente personer i en helt annen skala enn i dag, og doktorgradsutdannede vil arbeide på samfunnsområder hvor det i dag ikke er vanlig praksis. Dette krever at samfunnets samlede kunnskapspotensial tas i bruk i fullt omfang. Innenfor humaniora er det for tiden svært mange godt kvalifiserte kandidater, noe den sterke konkurransen om utlyste stipendiatstillinger vitner om. Rekruttering av en større andel humanistiske kandidater vil være et viktig bidrag til å realisere målene for kunnskapssamfunnet uavhengig av tradisjonelle faggrenser og direkte erstatningsbehov. Større tverrfaglighet både innenfor forskning og samfunnsliv for øvrig, vil også utvide nedslagsfeltet for humanistisk kompetanse og derved bidra til ytterligere behov. Det er en svakhet at NIFU STEP's beregninger av vekstbehovene ikke har tatt høyde for den betydning humaniora vil få i tverrfaglige satsinger.

Forskningsrådet har et primæransvar for tildeling av *personlige* postdoktorstipend for viderekvalifisering til vitenskapelige toppstillinger. Slike nasjonale postdoktorutlysninger kan bidra til å sikre kvalitet, mobilitet og internasjonalisering. Til tross for en økning i antall postdoktorstillinger de senere årene er tilfanget av postdoktorstillinger på langt nær stort nok til å fange opp tilstrekkelig mange av de beste doktorgradskandidatene, og dermed sikre god kvalitet og bredde i rekrutteringen til de humanistiske fagmiljøene.

Forskerutdanning

Både fagevalueringene og evalueringen av norsk forskerutdanning fra 2002 har pekt på utfordringer knyttet til rekruttering og forskerutdanning som i særlig grad gjelder for humanistisk forskning: Det blir innenfor humaniora utdannet relativt sett færre doktorgradskandidater enn i de andre nordiske landene, kandidatene er eldre og gjennomstrømningen er dårligere enn innenfor andre fagområder.⁸

Det har imidlertid funnet sted en positiv utvikling i antallet avlagte doktorgrader generelt de senere årene, og spesielt innenfor humaniora. Dette skyldes i hovedsak flere stipendiatstillinger over universitetenes grunnbevilgninger fra og med 2001. Medianalderen for doktorander innenfor humaniora har i perioden 1995 til 2005 gått ned med fem år, til drøyt 38 år. Forskerutdanningen ved universitetene har blitt organisert i programmer, den enkelte doktorgradsstipendiat får tettere oppfølging og veilederrollen har blitt styrket. Ved de fleste humanistiske fakultetene er det i tillegg til forskerutdanningsprogrammene etablert lokale forskerskoler innenfor enkelte fagområder. Dette har samlet hatt en positiv effekt på gjennomstrømningen. Til tross for en positiv utvikling i antallet avlagte doktorgrader innenfor humaniora, er det en utfordring å få enda bedre kvalitet og gjennomføringsgrad i forskerutdanningen.

Gjennomsnittsalder og medianalder ved disputas (2005)

	Gjennomsnittsalder	Medianalder
Humaniora	41,2	38,3
Samfunnsvitenskap	40,2	37,9
Matematisk-naturvit. fag	34,1	31,8
Medisin	40,7	38,8

Kilde: NORBAL

Fra andre land foreligger det god dokumentasjon på at forskerskoler bidrar positivt til bedre gjennomføringsgrad, i tillegg til at de styrker internasjonalisering og motvirker fragmentering.

⁸ Innenfor humaniora er antall doktorgradsstudenter per capita mer enn tre ganger så høyt i Finland som i Norge og nesten 25 prosent høyere i Sverige enn i Norge (2005 -tall).

Forskningsrådets utredning av en ordning med forskerskoler peker på at denne måten å organisere forskerutdanningen på vil kunne sikre bedre samarbeid mellom institusjonene. Det vil gi doktorgradsstipendiater bedre tilgang på nasjonal og internasjonal fag- og veilederkompetanse. Flere kan inkluderes i forskerutdanningsnettverk som kan trekke på ressurser fra ulike institusjoner og forskningsmiljøer. Merverdien av slike nettverksskoler kan være særlig stor for små forskningsmiljøer innenfor humaniora. Forskerskolene kan også fungere som nettverk for forskerne, og bidra til å stimulere samarbeid mellom institusjoner og internasjonalisering mer generelt.

Ved Universitetet i Bergen er det opprettet en forskerskole i språkvitenskap og filologi. Hovedmålsettingene er å:

- bedre kvaliteten på utdanningstilbudet for doktorgradsstudentene
- utvikle faglig tilhørighet og sosiale fellesskap
- bedre gjennomføringen i Ph.D-studiet

Doktorgradskandidatene samles regelmessig til temadager, avhandlingsseminarer og lunsjer. Hvert år arrangeres et større metodeseminar, som også inkluderer kurs i 'transferrable skills'. For å sikre progresjon holdes hver høst 'Et år er gått ...'-seminar. For kandidater som er kommet mer enn halvveis, arrangeres spesialiserte 'mesterklasser' hvor kandidaten møter en internasjonal 'mester' til diskusjon rundt et kapittel i avhandlingen.

Hovedelementer i arbeidet med å styrke rekruttering og forskerutdanning bør være:

- Kunnskapsdepartementet bør øke antallet doktorstipendiatstillinger for å bidra til bedre samsvar mellom behov for og tilgang på forskerutdannede innenfor humaniora
- Kunnskapsdepartementet bør styrke den nasjonale ordningen med forskerskoler, i tråd med anbefalingene i Forskningsrådets utredning
- Bevilgningene til finansiering av postdoktorstipend bør øke. Rollefordelingen mellom Forskningsrådet og institusjonene når det gjelder tildeling av personlige postdoktorstipend bør diskuteres
- Universiteter og høyskoler må videreføre og styrke sitt arbeid for å sikre gode læringsmiljøer for stipendiater

5.3 Prioritering: styrke synligheten og anvendelsen av humanistisk forskning

I kapittel 2 gis en rekke eksempler på betydningen av humaniora som kunnskaps- og kulturbærer, og som bidragsyter til velferd og utvikling. Det er et paradoks at et fagområde som leverer grunnleggende kunnskap om og for samfunn og individ, likevel har en utfordring i å synliggjøre sin betydning.

Eksempel: Språkkompetanse i næringslivet

Filolog Glenn Ole Hellekjær har på oppdrag av Fremmedspråkssenteret undersøkt språkferdighetene i 664 norske eksport- og importbedrifter og sett på hvilke problemer de har hatt på grunn av manglende engelskkunnskaper. Undersøkelsen konkluderer med at norske bedrifter taper kontrakter, mister salg og får feilleveranser på grunn av dårlige ferdigheter i fremmedspråk. 55 prosent av de spurte oppgir at de har klart å fornærme sine egne kunder. 40 prosent oppgir at de ikke har klart å konversere i sosiale sammenhenger, og nesten like mange oppgir at de har tapt kontrakter. En tredjedel oppgir at dårlig engelsk har hindret dem i å oppsøke markeder.

Det finnes også en rekke eksempler på hvordan humanistisk forskning bidrar til nye former for kunnskapsutvikling gjennom tverrfaglig samspill, både med andre fag og med aktører utenfor akademien.

Eksempel: Energi og samfunn

En forskergruppe på Institutt for tverrfaglige kulturstudier ved NTNU håndterer tilnæringer til problemfeltet energi og miljø, samtidig som den har et tett samarbeid med energiteknologiske miljøer og prosjekter ved NTNU. Forskningen skal blant annet belyse følgende problemstillinger:

- Hvilke vurderinger av nye bærekraftige energiteknologier som gjøres av forskjellige grupper av aktører i det norske samfunnet, også sett i forhold til komfort, risiko, tilgjengelighet og stabilitet.
- Hvordan energi og miljøutfordringene forstås av ulike aktørgrupper, og hvordan dette koples til klimaproblemene.
- Hvordan hensynet til forskjellige brukergrupper bedre kan integreres i utvikling av mer bærekraftige og energieffektive løsninger på ulike samfunnsområder.

Gjennom deltakelse på arenaer som disse, bidrar humanistisk forskning til å møte viktige kunnskapsbehov fra samfunns- og næringsliv. Det største potensialet for vekst innenfor humaniora ligger også her: i styrking av samarbeid, både internt i fagmiljøene, men ikke minst med andre fagområder gjennom tverrfaglige satsinger. Ansvar for å utløse dette potensialet ligger i stor grad i de humanistiske forskningsmiljøene selv. Gjennom tettere samarbeid kan forskningsmiljøene bedre synliggjøre egne bidrag for å møte de samfunnsmessige kunnskapsbehovene. Dette vil i sin tur bidra til økt etterspørsel etter humanistisk kompetanse.

For å få dette til, er det nødvendig å bygge større forskningsmiljøer som kan bli robuste deltakere i integrerte satsinger. Et mulig virkemiddel er en satsing på humanistisk forskning gjennom et omfattende forskningsprogram med vekt på samfunnsrelevans. I en slik satsing vil humanistisk kompetanse tas i bruk for å møte samfunnsmessige kunnskapsbehov, samtidig som satsingen vil gi et nasjonalt løft for humaniora som fagområde. Ressurser til et slikt program må komme i tillegg til de generelle bevilgningene fra Kunnskapsdepartementet, og finansiering må primært hentes fra aktuelle sektordepartementer.

Forskningsrådet må også etablere mekanismer som kan sikre humanistiske perspektiver i utviklingen av egne satsinger. Dette er spesielt viktig fordi de nasjonalt prioriterte satsingsområdene ikke selv tar opp i seg de humanistiske perspektivene.

Eksempel: CITIZEN MEDIA – sosial endring

SINTEF deltar som en av 16 europeiske partnere i det EU-finansierte prosjektet CITIZEN MEDIA (2006-2009). Prosjektets målsetning er å studere digitale og brukergenererte innholdstjenester på nett, samt å utvikle gode audiovisuelle tjenester basert på en grunnleggende forståelse av hvilken verdi slike tjenester har for en stadig større del av befolkningen, jf den økende deltakelsen i nettsamfunn, som for eksempel Facebook, Underskog, og lignende. En humanistisk tilnærming i et slikt forskningsprosjekt vil i betydelig grad bidra til innsikt i hvordan en ny medievirkelighet påvirker den enkeltes erfaringshorisont, hvordan mulighetene for å delta i samfunnets diskurser utvides, og hvordan utfordringene forbundet med nye digitale produksjonsskille (mellom de som deltar og ikke deltar) bør møtes. Denne innsikten kan utnyttes både i en ikke-teknologisk sammenheng for bedre å forstå teknologiske løsnings virkning på menneskers endring av vaner og samhandlingsmønstre, samt den kan gi en økende forståelse for å kunne lage bedre og mer brukervennlige løsninger i framtiden.

Også i forhold til innovasjon og næringsutvikling har humaniora et ubrukt potensial, som må settes i spill for at synligheten kan styrkes. En realisering av Forskningsmeldingens mål om en sterk opptrapping av næringslives forskningsfinansiering er også avhengig av at humaniora deltar i innovasjonsprosesser i større grad. Forskningsmeldingens brede innovasjonsfokus åpner i seg selv for en inkludering av humanioras perspektiver. Det er nettopp ved å integrere humanistiske perspektiver i sosial og teknologisk innovasjon at samfunnet kan få nytte av den humanistiske forskningen.

Eksempel: Språkteknologi

Prosjektet FONEMA er et samarbeidsprosjekt mellom to institutt ved NTNU (teleteknikk, språk og kommunikasjonsstudier) og Telenor FoU. Prosjektet har som mål å frembringe en naturtro norsktalende datamaskinstemme ved å tilpasse avansert talesynteseteknologi til norsk. Talesyntese er spesielt nyttig i dataanvendelser som trenger å kommunisere med brukeren i situasjoner der brukeren ikke har tilgang til skjerm, f.eks. i telefontjenester, eller der brukeren har øynene opptatt med andre oppgaver (f.eks. å kjøre bil). Noen mulige anvendelser av talesyntese er:

- Dialogsystemer i telefonanvendelser, for eksempel e-handel, bestillingstelefoner, taleportaler, opplesning av e-post, teksttelefon
- PC-anvendelser – Spesielt nyttig for folk med ulike funksjonsbegrensninger: skjermleser for synshemmede, taleprotese, korrekturleser på PC, støttefunksjon i programvare for lese- og skriveopplæring

En styrking av humanioras rolle i innovasjonsprosesser vil kreve en kombinasjon av bedre utnyttelse av eksisterende kompetanse i forskningsmiljøene og insentiver som oppmuntrer til samarbeid med institusjoner utenfor academia. Arbeidet for å styrke kunnskapen om innovasjonsprosesser i forskningsmiljøene er et institusjonelt ansvar som bør reflekteres i det forskningsstrategiske arbeidet på fakultetene. I dag avhenger samarbeid mellom forskningsmiljøene og samfunns- og næringsliv ofte av interesse og innsats fra enkeltpersoner. Universiteter og høyskoler bør arbeide for å identifisere miljøer og enkeltpersoner som har særlig interesse og potensiale for innovasjonsarbeid. Samtidig må TTO'ene (Technology Transfer Office) bidra til å integrere humanistisk forskning i innovasjonsprosesser.

For å stimulere til innsats på dette feltet, bør det settes av egne ressurser ved fakultetene, for eksempel kan en del av en stilling benyttes til kompetansemegling mellom forskningsmiljøene og samfunns- og næringsliv. En slik brobyggerfunksjon må være grunnlagt på god kunnskap både om forskningsmiljøenes kompetanse og samfunnets og næringslivets behov.

Virkemidler for regional FoU og innovasjon (VRI) gjør bruk av kompetansemegling for å fremme økt forskning og utvikling i bedriftene. Et viktig delmål å styrke forskningsinstitusjonens rolle som samarbeidspartnere for næringslivet. Kompetansemegleren har en aktiv rolle i forhold til bedriftene og bistår dem med å finne god og relevant FoU-kompetanse. Kompetansemegleren kommer fra et FoU-miljø og har både god bedriftskompetanse og kjennskap til de ulike forskningsmiljøenes kompetanse. Kompetansemegling er et virkemiddel som gir insentiver til at forskningsinstitusjoner utvikler arbeidsformer, formidling og samarbeidskultur som skal være tilpasset også det næringslivet som ikke har erfaring i å høste av institusjonenes kompetanse. Det er viktig at ordningen er forankret i ledelsen ved forskningsinstitusjonen som deltar.

Det bør også settes inn tiltak på nasjonalt nivå for å styrke humanioras rolle i innovasjonsprosesser. Siden innovasjonspotensialet finnes innenfor en stor bredde av fag og temaområder, vil det være mest hensiktsmessig å ta i bruk mindre, målrettede virkemidler for å styrke humanioras betydning for innovasjon. Etablering av en ordning med nærings-Ph.D. vil være et betydningsfullt bidrag.⁹ Forskningsrådet bør vurdere en stimuleringspott til prosjektforberedelse for å styrke innslag av humanistiske prosjekter i innovasjonsprosesser.

Hovedelementer i arbeidet med å styrke humanioras deltakelse i innovasjonsprosesser bør være:

- Kunnskapsdepartementet bør etablere en ordning med nærings-Ph.D.
- Forskningsrådet bør vurdere om en stimuleringspott til prosjektforberedelse kan brukes for å styrke innslag av humanistiske prosjekter i innovasjonsprosesser
- Forskningsrådet bør styrke sine mekanismer for å sikre bredere perspektiver og større grad av tverrfaglighet i store satsinger

⁹ jf Forskningsrådets utredning av en slik ordning fra 2006.

- Det bør arbeides for å etablere et større sektorfinansiert samfunnsrelevant program med vekt på humanistiske perspektiver
- Universiteter og høyskoler bør arbeide mer systematisk med hensyn til prosjektakkvisjon
- Universiteter og høyskoler bør sette av ressurser til arbeidet med å integrere humaniora i innovasjonsprosesser, for eksempel gjennom kompetansemegling
- Technology Transfer Offices bør bygge opp kompetanse om humanioras rolle i innovasjon og næringsutvikling og bistå de humanistiske fagmiljøene i deres innovasjonsarbeid

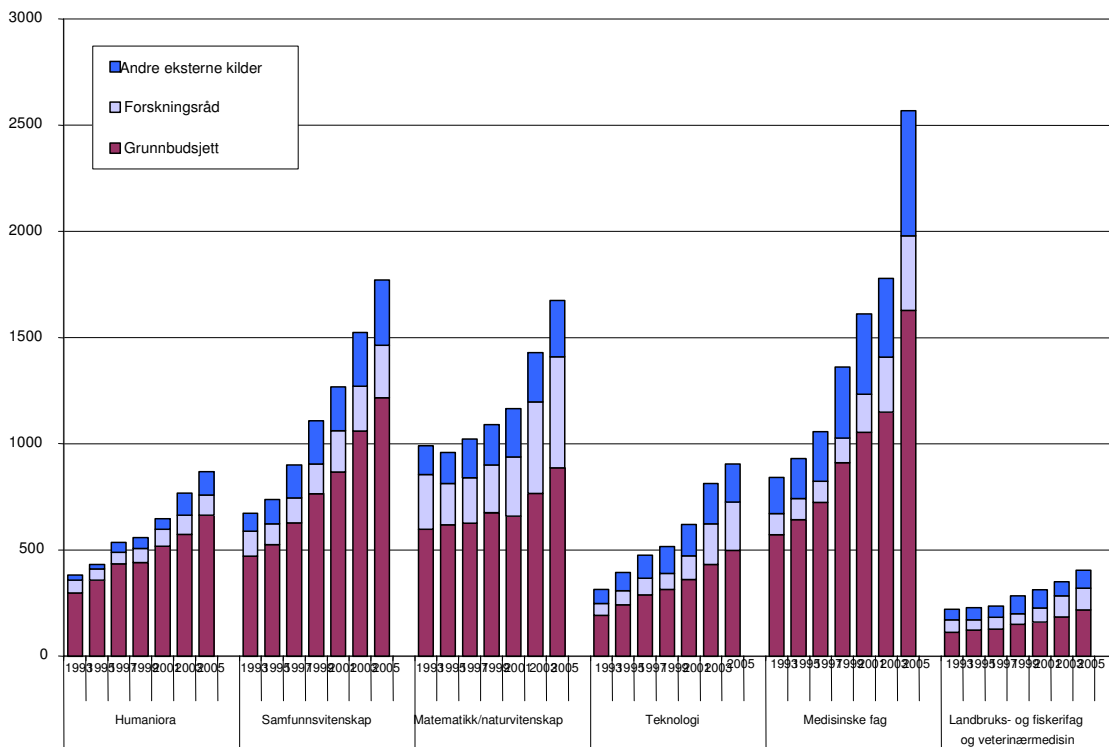
5.4 Prioritering: styrke finansiering

Humanistisk forskning må få del i den forventede generelle veksten til forskning, både gjennom institusjonenes grunnbevilgninger og finansieringen via Forskningsrådet. Det er viktig å se de to finansieringskanalene i sammenheng, til beste for kvalitet og bredde i forskningsmiljøene.

Uavhengig av vekst er det viktig å optimalisere bruken av hovedkilden for finansiering av humanistisk forskning: grunnbevilgningene direkte til universiteter og høyskoler. Selv om disse midlene for en stor del er bundet opp, eksisterer det et handlingsrom ved den enkelte institusjon som i større grad må brukes strategisk.

Finansieringen via Forskningsrådet utgjør en mindre andel enn for de fleste andre fagområder. Forholdet mellom grunnbevilgningene og Forskningsrådets bevilgninger (ikke inkludert instituttsektoren) illustreres i figuren under.

Driftsutgiftene til FoU i UoH-sektoren etter fagområde og hovedfinansieringskilde 1993-2005. Mill kr

Kilde: NIFU STEP

For å motvirke fragmentering og styrke kvalitet i humanistisk forskning bør en større andel av midlene fordeles gjennom den nasjonale konkurransearenaen som Forskningsrådet utgjør. Det er i dag store forventninger til hva midlene som går gjennom Forskningsrådet skal resultere i, og presset på disse midlene er betydelig. En høyere innvilgelse av frittstående prosjekter vil ha betydning for kvalitetsutviklingen i grunnforskningsmiljøene. Samtidig skal Forskningsrådet ivareta rollen som strategisk aktør.

De strategiske grunnforskningsprogrammene i Forskningsrådet har en viktig funksjon for å bygge opp spesielle fagområder (jf Antikkprogrammet og Kjønnsforskningsprogrammet), og for å stimulere fagområder som kan utvide humanioras samfunnsrolle (jf Språkteknologiprogrammet). Gjennom den strategiske institusjonsstøtten kan Forskningsrådet blant annet bidra til reorganisering og omstilling for å bøte på svakheter som avdekkes i fagevalueringer. I lys av budsjettsituasjonen, og den nåværende balansen mellom finansieringskanalene, er Forskningsrådets muligheter for å ivareta en strategisk rolle begrenset. Det store presset på midlene til frie prosjekter gjør det også vanskelig å gi internasjonaliseringstiltak for humaniora tilstrekkelig prioritet.

Den samfunnsmessige begrunnelsen for å utvide finansieringen av humanistisk forskning er nærmere drøftet i kapittel 5.3. De samfunnsmessige kunnskapsbehovene tilsier en større grad av tverrfaglig samarbeid, og humanistisk forskning har mye å tilføre på nye arenaer.

Behovet for og nytteverdien av digital forskningsinfrastruktur er stort og kraftig økende innenfor humaniora. Verken grunnbevilgningene til institusjonene eller Forskningsrådets budsjetter har til nå gitt rom for satsing på forskningsinfrastruktur. Systematisk tilrettelagte og tilgjengelige data, i form av databaser og digitaliserte samlinger er en nødvendig forutsetning for kvalitetsforskning, god forskeropplæring og for nasjonalt og internasjonalt samarbeid. Dette gjelder for forskning i hele bredden av humanistiske fag; for språk- og språkteknologisk forskning, arkeologiske og kulturhistoriske samlinger, for medievitenskap, litteratur- og tekststudier.

Forskningsrådet har utarbeidet en nasjonal strategi for infrastruktur på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet. Strategien, som dekker hele bredden fra tungt utstyr til databaser og samlinger, påviser et stort og langsiktig behov for investering og utvikling av databaser, og gir forslag om finansieringsmekanismer og rollefordeling mellom institusjonene og forskningsfinansierende myndigheter. For å møte behovene for en forbedret infrastruktur for humanistisk forskning, må institusjonene og Forskningsrådet ha en god dialog og tett oppfølging av de forslagene som spilles inn gjennom infrastrukturstrategien.

Hovedelementer i arbeidet med å styrke finansieringen av norsk humanistisk forskning bør være:

- De humanistiske grunnbudsjettene, både direkte til institusjonene og gjennom Forskningsrådet, bør styrkes
- En større andel av den samlede finansieringen av humanistisk forskning bør kanaliseres via Forskningsrådet
- Finansiering av infrastruktur for humanistisk forskning må inngå i den planlagte nasjonale opprustingen av forskningsinfrastruktur
- De humanistiske forskningsmiljøene og Forskningsrådet må styrke dialogen om rolle- og ansvarsfordeling seg imellom